
BARTÓK: RUTÉN NÓTA

Bartók 44 duója sok örömet kínál az éremművészeti vizsgálódónak. Erich Doflein vágya teljesült: hegedűiskolájához és pedagógiai gyűjteményéhez olyan szerzőktől (Hindemith és Orff mellett Bartóktól) kért darabokat, akik nem „stilárisan közömbös iskolai zenét” írnak, hanem önálló értékű műveken keresztül érik el a hallás- és ízlésfejlesztés célját. A csoportokba szerkesztve koncertképes kettősök keletkezés szerint legelső, kötetbe rendezésüket tekintve későbbi darabjai már a hangszerjáték magasabb fokát kívánják, de Doflein útmutatása szerint Bartók „lefejtette” e követelményrendszert az alapokig, s írt a Gyermekeknek illetve a Mikrokozmosz kezdeti nehézségi fokával mérhető hangszeres „biciniumokat” is. Most, amikor találomra választunk egyet a duókból, ceruzánkat behunyt szemmel a könnyebb, egyszerűbb tételek tartománya felé fordítjuk, hogy a legáttetszőbb kompozíciócskák valamelyikén csodálkozzunk el, mennyi felfedezni való van benne! A ceruzahegy a 10-ik darabra, a *Rutén nótára* szegeződik.

Terjedelme mindössze 24 ütem. Messziről látható: az első hegedűé a dallam, a másodiké a kíséret. Két ütem eltolásával ugyanannyit játszanak: 22–22 taktust, s egy perc alatt le is bonyolítják a zenei folyamatot.

Vessük tekintetünket először a kíséretre. Egyenletes negyedekben mozog, sokáig következetesen ütemnyit véve egy vonóra. Az első kéttaktusnyi motívum megismétlődik, de azután soha többé semmilyen ismétlődés nem fordul elő. A harmadik kétütemes egység az eddigiek első felével indul, de záróhangja más, éppen azért, hogy a következő súlyos ütem elejére az eddigi legsúlytalanabb negyedek *F*-jére érkezék álzárlatot idézve elő. Innen kezdve mindig más a dallami képlet. Ellene szól ez a ritmus monotonitásának? Nem. A további ismétlődések vagy pregnánsan hathatnának, s akkor ostinato karaktert kölcsönöznének a kíséretnek, vagy ellankadnának, márpedig a kíséret nem lehet passzív. A 12-ik ütemben Bartók megérzi, hogy már a ritmusba is új életet kell lehelnie ahhoz, hogy *ugyanannyi* maradjon (ne több legyen, csak épp ne petyhüdjön el), ezt átkötéssel éri el. Négy ütemmel később ugyanezt a ritmikai eszközt alkalmazza, de addig példátlan dallamugrással (fölfelé kvint) ötvözi. Újabb két ütem múltán ezt a gesztust ismétli, csak épp fordított irányban, az előbbi *G*-re ugrásra válaszolva *C*-re (az előbbihez képest lefelé kvintváltóra) érkezvén. A 19-ik ütemben *Gisz*-ről a kezdő kíséremotívumot idézi fel. Észrevétlen visszatérés – kis szext „imitáció”, miközben a darab lezajlott...

A népdal sorszerkezete: A – B – Avar. – Bvar. Hangkészletében a dallamos (vagy összhangzatos?) moll emelt vezetőhangjára lelünk. (Mivel a hangsor hatodik hangja nem szerepel, nem tudjuk eldönteni a moll fajtáját.) Annyi bizonyos, hogy Bartók a kíséretet eolban illeszti hozzá, így *G* és *Gisz* súrlódik.

Sokáig nem kerülnek egymás fölé, de fél ütem eltéréssel interferálnak egymás kicsengésével. Itt megjegyzendő, hogy a 10-ik ütemben a kíséret a dallam fölé emelkedik, ám ezt úgy kell eljátszani, hogy a második hegedű hangszíne érzékeltesse a háttérben maradáást. A népdal második – szótaghossz-prozódiai variánsnyi – elhangzása után a harmóniai súrlódás fordul: az emelt vezetőhang kerül a kísérő hangszerre, még hozzá hosszú hangként, míg a természetes moll vezetőhangja költözik az első hegedű kódájába. Ám itt már ütköznek, kétszer is. A 20-ik ütemben még inkább elvileg imitálja csak a prim a szekundot (noha a vonásnem azonossága erősíti érzetünket), a 20–21. ütem fönti dallamát azonban jól hallhatóan képezi le a 21–22. ütemben a lenti. A negyed-felütés lüktetéséből hatásosan mozdít ki a 22-ik ütem második fele, s e helyrerántást egyenlíti ki, nyugtatja meg a kétütemnyi záróhang.

Íme hát a Rutén nótá duójának hatásmechanizmusa. A nyekergő húrokat tapogató ujjacskák még nem egészen tudják összefoglalni a zenei egységeket. De azok lappangva is beivódnak az érzetbe, a tudatba. Doflein még tisztában volt azzal, hogy mesterek (Bartók mértékével: génuszok) kellene a hallás- és ízlésfejlesztéshez. Még nem „jutott el a felismerésig”, hogy a gyereket mint vendéglátóipari fogyasztót kell kiszolgálni, igényeit lesve. Ő még objektív igényességgel emelte a hegedűlni tanulót az elérhető legmagasabbra. Az egyszerűt az együgyűtől az különbözteti meg, hogy éremművészeti elemezhető, nem felszínesen, hanem mélyrehatóan – ezáltal sokszorosán – élvezhető.

10.

RUTHENISCHES LIED / RUTHENIAN SONG / RUTÉN NÓTA

Andante, $\text{♩} = 100$

(1)